

ერთი კალკირეზული ფორმის შესახებ
თანამედროვე ქართულში

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში გადა- ზმნისწინის ძირითად მნიშვნელობათა შორის აღნიშნულია: „...ხელმეორედ (რისამე) შესრულება — მოქმედების განმეორება“ (ქველ, II). ნიმუშებად დასახელებულია: „სახელმძღვანელოს გადა-მუშავე-ბა, მასწავლებელთა გადა-მზადება, სტატიის გადა-ბეჭდვა, თან-ხის გადა-ანგარიშება, ტანისამოსის (პალტოს, კაბის...) გადა-კე-თება, პიესის გადა-კეთება“ (იქვე).

სპეციალურ ლიტერატურაში მითითებულია, რომ გადა- ზმნის-წინს განმეორებითი მოქმედების აღნიშვნის ფუნქცია ფაქტობრივად რუსული ენის გავლენით განუვითარდა¹. და რადგანაც რუსული пере- მრავალ შემთხვევაში უნაკლოდ ითარგმნება გადა- პრევერბით, ეს უკანასკნელი пере-სთან გაიგივების შედეგად გამოყენებულ იქნა მოქმედების განმეორების აღმნიშვნელი რუსული пере- ზმნისწინის გადმოსაცემად. როგორც ამ საკითხისადმი მიძღვნილ სტატიაში აქვს აღნიშნული ნ. ვაჩნაძეს, „ეს გადა- პრევერბიანი ფორმები სათანადო რუსული ზმნების კალკებს წარმოადგენენ. ასეთ შემთხვევათა რიცხვი არცთუ ისე მცირეა, რამაც განაპირობა ქარ-თული ენის განმარტებით ლექსიკონში გადა- პრევერბის ამ მნიშ-ვნელობის ცალკე გამოყოფა“².

მოქმედების განმეორება, ხელმეორედ რისამე შესრულება ერთ-ნაირად თვალსაჩინო არაა ყველა დასახელებულ მაგალითში. თუ გადამუშავება, გადაანგარიშება, გადაკეთება... მართლაც ვარაუ-დობს დამუშავებულის, დაანგარიშებულის, გაკეთებულის... ხელ-

¹ ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, 1953, გვ. 258.

² ნ. ვაჩნაძე, რუსულ пере-პრევერბიან ზმნათა ქართულად გადმოცემის ხაზილებანი: ქსკ, წ. I, 1972, გვ. 214.

მეორედ დამუშავებას, დაანგარიშებას, გაკეთებას, გადაბეჭდვა³ ხელახლა დაბეჭდვასაც ნიშნავს და ხელნაწერის საბეჭდო მანქანაზე გადაწერასაც. შდრ.: „ერთხელ დაბეჭდილი ტექსტი გადასაბეჭდი გამისდა“ და: „წერა დავამთავრე, ახლა გადავბეჭდავ (გადავაბეჭდვინებ) და გადავცემ...“ (მოსალოდნელ დავბეჭდავ ფორმის სმარებას ალბათ ის უშლის ხელს, რომ ამ ზმნით, ჩვეულებრივ, სტამბური წესით დამზადებული პროდუქცია ივარაუდება).

აღნიშნულ მნიშვნელობასთან (მოქმედების განმეორებით შესრულებასთან) გარკვეული თვალსაზრისით ახლოსაა გადა- ზმნის- წინის ის მნიშვნელობა, რომელიც განმარტებით ლექსიკონში ამგვარადაა ფორმულირებული: „...ადგილის შეცვლა, მონაცვლეობა³. მაგიდის გადა-დგმა. სიტყვაში ბგერის (ბგერების) გადა-სმა. ბინი- დან გადა-სვლა. [მოწაფის] კლასიდან კლასში გადა-ყვანა“. ჩამოთვლილი მაგალითებიდან ზოგიერთი აშკარად ითავსებს მოქმედების ხელმეორედ შესრულების, ზმნის ფუძის სემანტიკით ნავარაუდები მოქმედების განმეორების მნიშვნელობასაც. გადა-დგმა³ გადაადგილებასთან ერთად დადგმის განმეორებით, შესრულებასაც გულისხმობს, გადა-სმა — დასმის განმეორებასაც და ა. შ.

ამასთან ერთად, ყველა ფორმას, მეტ-ნაკლებად (ზოგს — მკაფიოდ, ზოგს — ნაკლებ შესამჩნევად) მაინც ახლავს ზმნისწინის უქველესი და უმთავრესი მნიშვნელობაც. შდრ.: (სტატიის) გადა-ბეჭდვა — გადმო-ბეჭდვა; (ბიესის) გადა-კეთება — გადმო-კეთება; (მაგიდის) გადა-დგმა — გადმო-დგმა... იმის ნათელსაყოფად, რომ გადა- ზმნისწინიან ფორმებს, მითითებულთან ერთად, ეს მნიშვნელობაც აქვს, დავასახელებთ რამდენიმე ზმნას ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონიდან:

გადაადგილებს — სხვა ადგილზე გადაიტანს; გადააკეთებს — სხვაგვარად გააკეთებს; გადააკითხავს — კუთხ. იმერ. მოსაკითხად გადავა, მიაკითხავს, მივა; გადააღაგებს — ერთი ადგილიდან აიღებს და სხვაგან დააღაგებს, გადაადგილებს; გადაარგვევინებს (გადარგავს) — ერთი ადგილიდან მეორე ადგილას გადაიტანინებს (გადაიტანს) და დაარგვევინებს (დარგავს); გადაარჯულებს — სხვა რჯულს მიაღებინებს, რჯულს გამოუცვლის; გადაასვენებს — ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაიტანს და

³ შეიძლება დაგვემატივინა: შეცვლა, სახეცვლა საერთოდ, არა მხოლოდ ადგილისა: გადა-ამუშავებს, გადა-არქმევს, გადა-ასხვადერებს...

დაასვენებს (მიცვალებულს); გადაასხამს — ერთი ჭურჭლიდან მეორეში გადაიღებს, ჩაასხამს; გადააყენებს — ერთი ადგილიდან მეორეზე გადაიყვანს და დააყენებს (ცხენს, მანქანას...); გადააწყობს — ხელმეორედ, სხვა ადგილზე დააწყობს; გადაათვლის — ხელმეორედ დათვლის და ა. შ.

შდრ.: გადმოაადგილებს, გადმოაკეთებს, გადმოაკითხავს, გადმოალაგებს, გადმოარვევინებს (გადმორგავს), გადმოარჯულებს, გადმოასვენებს, გადმოაყენებს, გადმოაწყობს, გადმოათვლის...

ზემოჩამოთვლილ ფორმებში გადა- ზმნისწინი სხვა ფუნქციებითაც არის აღჭურვილი: პრევერბიანი ფორმები, ჩვეულებრივ, მყოფადი დროისა და სრული ასპექტისანი არიან.

რისთვის გაგამახვილეთ ამანუ ყუბადლება? იმისათვის, რომ გვეჩვენებინა:

1. რამდენად სშირია და თითქმის ჩვეულებრივად ქცეული თანამედროვე ქართულში გადა- ზმნისწინით განმეორებული მოქმედების გამოხატვა; 2. განმეორებითი მოქმედების აღმნიშვნელი *пере-* პრევერბის შესატყვის გადა- ზმნისწინიან ფორმებში ეს მნიშვნელობა (განმეორებითობა) „წმინდა“ სახით არ გვხვდება; გადა- ზმნისწინის სხვა მნიშვნელობებთან ერთად (რაც არც რუსული *пере-* ზმნისწინიანი ფორმებისთვისაა უჩვეულო) თვალსაჩინოა გვზისა და ორიენტაციის ჩვენების უნარი, რასაც მოკლებულია მსესხებელი ენა, და, აქედან გამომდინარე: 3. კალკირებულ ფორმებში ორიენტაციის გაგების შეტანამ (რაც ასე ბუნებრივია ქართული ზმნისწინისათვის) ნოციერი ნიადაგი მოუმზადა ქართულ ენაში მათს დამკვიდრებას.

ასლა უშუალოდ გადაურეკავს ზმნის შესასებ.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი არ იცნობს ამ ფორმას: ეს არცაა გასაკვირი, რადგან „გადაურეკავს“ ზმნა ჩვენს თვალწინ გაჩენილი ფორმაა. იგი, ჩვენი აზრით, 70-იანი წლების შუა ხანებიდან ჩნდება რუსული *перезвонить* — განმეორებით დარეკვის მნიშვნელობით¹.

ცნობილია, რომ კალკების არმქონე ენა არ არსებობს. პროფ. ქ. ლომთათიძის აზრით, „სადმე ჯუნღელებში მცხოვრებთა ენა თუა ამ მხრივ შედარებით დაცული! კალკები ენის ცვლილება-განვითარე-

¹ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის II ტომი 1954 წელს გამოვიდა.

ბის აუცილებელი თანამგზავრია. მით უმეტეს ითქმის ეს მაშინ, თუ ენას განვითარებული და ხანგრძლივი წერილობითი ტრადიცია აქვს⁵.

თუ ერთ შემთხვევაში კალკი მისაღებად და, გარკვეულწილად, სასარგებლოდაც ითვლება, სხვა შემთხვევაში იგი შეიძლება შეუგუბელი აღმოჩნდეს ენისათვის და ამდენად — უარსაყოფიც.

გადაურეკავს ზმნამ, სავსებით გასაგები მიზეზის გამო, თავიდან სპეციალისტთა მკვეთრად უარყოფითი დამოკიდებულება გამოიწვია: ტელეფონის გამოყენების აღმნიშვნელი ზმნა და- ზმნისწინით იყო დამკვიდრებული — დარეკავს, დაურეკავს, დამირეკავს... განმეორებითობის აღსანიშნავად კი აღწერითი საშუალება გამოიყენებოდა (და გამოიყენება): განმეორებით (კვლავ, ისევ, ხელახლა, ხელშეორედ...) დაურეკავს⁶.

„ქართული სიტყვის კულტურის საკითხების“ VII წიგნში, რომელიც სიტყვათხმარების ლექსიკონის შექმნის პირველ და ნამდვილად წარმატებულ ცდას წარმოადგენს⁷, ობიექტურად აისახა ეს ვითარება: მასში საკმაოდ ვრცლადაა მსგავლობა გადაურეკავს ზმნის თაობაზე. კერძოდ, აღნიშნულია, რომ „უკანასკნელ ხანებში ზეპირ მეტყველებასა და — აქედან — სალიტერატურო ენაშიც თავი იჩინა пере- ზმნისწინიანი ზოგიერთი ზმნის კალკირებულმა ფორმებმა მოქმედების განმეორების აღსანიშნავად. ერთ-ერთი ამგვარი ყველაზე გავრცელებული კალკია ზმნა გადაურეკვა (ტელეფონით). შდრ.: რუს. перезвонить, რომელიც ქმნის სხვადასხვა ვარიაციებს ირიბ ობიექტთა ცვლასთან დაკავშირებით: გადმოგირეკავ, გადაურეკავ, გადმომირეკე, გადაურეკე, გადაურეკავს და ა. შ. და ეს კალკირებული ზმნური ფორმები დასტურდება არა მარტო პერსონაჟთა მეტყველებაში (რაც დასაშვებია გარკვეული სტილური მიზნებით), არამედ ავტორისეულ თხრობაშიც. შდრ.: „ნუ დამასრჩვეთ კაცი, ახლავე გადაურეკავ...“ („ახ. კომ.“) და: „არის ტელეფონებით რეკვა და გადარეკვა...“ ამგვარი ფორმების ხმარება სალი-

⁵ ქ. ლომთათიძე, კალკიზონ დავაშირებული ზოგი საკითხი ქართულში: ქსეს, წ. VIII, 1988, გვ. 52.

⁶ სხვათა შორის, რაც ძირი (იგი უფემისნიშნო იყო) სავსებით ბუნებრივად იკუთხდა და იკუთხს გადა- ზმნისწინს, ოღონდ რაიმე სიმრავლის (ცხოველთა, ქარის...) გადაადგილების მნიშვნელობით; სქონელს გადაარეკს, მტრის წარი შთის იქით გადაარეკეს...

⁷ ქსეს, წ. VII, „მეცნიერება“, 1985.

ტრატურო ქართულში (და ზეპირ მეტყველებაშიც!) შეუწყნარებელია, როგორც ენობრივი სისტემით გაუმართლებელი და სიტყვათხმარების ტრადიციით განუმტკიცებელი”⁸.

დასახელებულ სიტყვა-სტატიაში შენიშნულია ის გარემოება, რომ ფორმები გადმოვირეკავ, გადმოვირეკე და მისთ. აუცილებლად არ გამოხატავს განმეორებას: „უფრო ხშირად ისინი საურთიერთო მოქმედების — ერთმანეთთან დარეკვის აღსანიშნავად არიან მოწოდებულნი“⁹. ვფიქრობთ, სხვაგვარადაც შეიძლებოდა თქმულიყო; ამ რიგის მაგალითებში ზმნისწინისათვის არსებითი სწორედ ორიენტაციის გამოხატავა.

ზეპირ მეტყველებაზე დაკვირვებამ დაადასტურა, რომ ფორმებში გადაურეკე, გადმოვირეკე, გადმოვირეკავ... რეალიზებულია გადა-/გადმო- პრევერბთა უძველესი და უმთავრესი ფუნქცია მიმართულების ჩვენებისა. წარმოვადგენთ რამდენიმე სიტუაციას ახალგაზრდების საუბრებიდან:

1. — გია, გადაურეკე მანანას და ნ საათზე ჩემთან მოდი...
2. — ხომ იცი, ჩემგან არ ირეკება, შენ თვითონ გადმოვირეკე, ასე, მ საათისათვის...
3. — როცა ისინი მოვლენ, გადმოვირეკავ და შენც მოდი... საუბრები ტელეფონით:
 1. — იმან იცის?
— არა მგონია.
— აბა, მე გადაურეკავ ახლავე და ვეტყვი...
 2. — სულ მე გირეკავ, ერთხელ შენ რომ გადმოირეკო, არ შეიძლება?!..

გამომშვიდობებისას:

- გადმოირეკე რა!..
- არ დაიკარგო, გადმოვირეკე! და. ა. შ.

არ უნდა იყოს საეჭვო, რომ არც ერთ ამ ფორმაში არ ჩანს მოქმედების განმეორების მნიშვნელობა. მითითებულია და ხაზგასმული მხოლოდ ორიენტაცია (საიქეთო ან სააქეთო). ამის დასტურია ეს სტრიქონებიც მიხ. ქვლივიძის ლექსიდან: „გადაურეკვა-გადმოირეკვით აგვარებენ საქმეებს“...

ამგვარად, გადაურეკავს ზმნა, რა თქმა უნდა, კალკია და, მიუხედავად იმისა, რომ გადა- პრევერბი (როგორც ზემოთაც აღ-

⁸ ქსკ, წ. VII, გვ. 70—71.

⁹ იქვე, გვ. 71.

ენიშნეთ) თანამედროვე ქართულში სშირად იხმარება (და საქმა-
ოდ ბუნებრივადაც) განმეორებითი მოქმედების აღნიშვნის ფუნ-
ქციით, ამ ფორმამ ცალსახა — მხოლოდ და მხოლოდ ხელმეორედ
დარეკვის — მნიშვნელობით ვერ მოიკიდა ფეხი და დღემდე არა-
ბუნებრივ, ენის სისტემასთან შეუგუებელ ფორმად რჩება. იგი ვერ
განმტკიცდა სიტყვათხმარების ტრადიციით.

სამაგიეროდ, გადა-ზმნისწინიანი ფორმები ორიენტაციის გა-
მოსატყვის ფუნქციით ძალზე გავრცელდა თანამედროვე ქართულში.
შემდგომი გავრცელების ტენდენციაც მკვეთრადაა გამოხატული.
დღეს გადაურეკე დაახლოებით ისევე აღიქმება მომხმარებლის
(ძირითადად — ახალგაზრდობის) მიერ, როგორც, მაგალითად,
გადასძახე.

როგორც ვხედავთ, **перезвонить** მნიშვნელობის კალკირებულ-
მა გადარეკვა ფორმამ გაიფართოვა ასპარეზი: ქართულში გად-
მორგულს, მას ნიყიერი ნიადაგი დახვდა ზმნისწინის უძველესი ფუნ-
ქციის სახით¹⁰. ამიტომ გადარეკავს ფორმაში დაიჩრდილა (ზოგ-
ჯერ საერთოდაც დაიკარგა) განმეორებით დარეკვის მნიშვნელობა
და უშთავრესი გახდა მიმართულების ჩვენება. თუ გავითვალისწი-
ნებთ იმასაც, რომ ზმნას შესაძლებლობა მიეცა ირიბ ობიექტურ
პირთა მონაცვლეობის გამოხატვისაც (რაც რუსული ფორმისათვის
გამორიცხულია), ცხადი გახდება ამ ფორმათა „გაქართულების“
მიზეზები თუ საფუძვლები.

როგორ შეიძლება შეფასდეს ეს ფორმები ქართული სალიტერა-
ტურო ენის ნორმის თვალსაზრისით?

კალკის შეფასების ერთადერთი კრიტერიუმი, რა თქმა უნდა,
ენის ბუნების გათვალისწინებაა: კალკირებული ფორმები მხოლოდ
იმ შემთხვევაშია დასაშვები, თუ ის შეეწყობა, შეეგუება მშობლიურ
ენას, დაემყარება, დაეფუძნება მის პოტენციურ შესაძლებლობებს.
ვფიქრობთ, საანალიზო ფორმამ ორიენტაციის ჩვენების მნიშვნე-
ლობით საქმაოდ განიმტკიცა პოზიციები და, თუ გავრცელების
მკვეთრად გამოხატულ ტენდენციასაც გავითვალისწინებთ, გამო-
რიცხულად არ გვეჩვენება ნორმის თვალსაზრისით დღეს უარყო-
ფილ ამ ფორმათა მტკიცედ დამკვიდრება ენაში. ამის თქმის საფუ-
ძველს ვვაძლევს არა მხოლოდ ილიას სიტყვები: „ხალხია ენის

¹⁰ როგორც უკვე აღინიშნა, ნებისმიერი მნიშვნელობით ხმარებულ გადა- ზმნის-
წინიან ფორმას ქართულში თითქმის ყოველთვის თან სდევს ორიენტაციის ვაგებაც.

კანონის დამდებოი...”, არამედ პროფ. არნოლდ ჩიქობავას ცნობა-
ლი გამონათქვამიც: „ენა, საერთოდ, სალიტერატურო ენა, კერძოდ
(თუ ის სმარებაშია, თუ ცოცხალია), არ შეიძლება არ იცვლებო-
დეს, ცვალებად სალიტერატურო ენას ვერ ვქნება უცვლელი
ნორმა“¹¹.

¹¹ არნ. ჩიქობავა, სალიტერატურო ენა და ნორმა: ქსეს, წ. 11, თბ., 1977,
33-14.